

О. О. Гавриш,

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ

СПЕЦИФІКА ВЗАЄМОДІЇ МІЖ НІМЕЦЬКОЮ ЛІТЕРАТУРНОЮ МОВОЮ ТА ШВЕЙЦАРСЬКИМ ДІАЛЕКТОМ

У статті розглядаються лінгвістичні контакти між носіями німецької літературної мови та швейцарського діалекту у німецькомовній частині Швейцарії. Звертається увага на поширення явищ медіальної диглосії та асиміляції на лексико-граматичному і фонетичному рівнях та на активне застосування феномену перемикування кодів в процесі спілкування між представниками обох форм існування німецької мови.

Ключові слова: німецька літературна мова, швейцарський діалект, медіальна диглосія, середня варіативність, асиміляція, перемикування кодів.

В статье рассматриваются лингвистические контакты между носителями немецкого литературного языка и швейцарского диалекта в немецкоязычной части Швейцарии. Обращается внимание на распространение явлений медияльной диглосии и ассимиляции на лексико-грамматическом и фонетическом уровнях и на активное использование феномена переключения кодов в процессе общения между представителями обеих форм существования немецкого языка.

Ключевые слова: немецкий литературный язык, швейцарский диалект, медияльная диглоссия, средняя вариативность, ассимиляция, переключение кодов.

This article discusses linguistic contacts between speakers of Standard German language and Swiss dialect in the German-speaking part of Switzerland. Special attention is turned to the extension of appearances of medial diglossia and assimilation on lexical-grammatical and phonetic levels as well as to active utilization of the phenomenon of switching codes in the process of conversation between representatives of both forms of German language.

Key words: Standard German, Swiss German dialect, medial diglossia, middle variety, assimilation, code switching.

Процеси глобалізації в суспільстві активізують міграцію робочої сили, спричиняють розширення мовних контактів і, як наслідок, суттєво впливають на мовну поведінку людини й на мови світу в цілому. Останнім часом з'явилася велика кількість досліджень, присвячених проблемі лінгвістичних контактів, однак вони стосуються переважно взаємодії англійської мови з іншими мовами [2; 5], в той час, як на матеріалі німецької мови існує дуже обмежена кількість наукових праць подібного роду [1; 6].

Однією з найменш досліджених галузей є проблема взаємодії німецької літературної мови та швейцарського діалекту (Schwyzertütsch). На сучасному етапі зростає зацікавленість лінгвістів до вивчення специфіки швейцарського варіанту німецької мови, що пояснюється розширенням його функціональної сфери на території Швейцарії, однак практично всі дослідження розглядають швейцарський діалект як замкнуту систему і залишають поза увагою динаміку його розвитку та його взаємодію з німецькою літературною мовою.

Переважна кількість праць містить інформацію про звукову, морфологічну та синтаксичну будову швейцарського діалекту або його окремих регіональних варіантів, звертає увагу читача на особливості просодичного оформлення, як, наприклад, темп мовлення, мелодичний контур фрази, словесний та фразовий наголос, наголошує на труднощах, які очікують носіїв німецької літературної мови в процесі оволодіння швейцарським діалектом та пропонує ті чи інші методичні матеріали з метою засвоєння окремих фонетичних явищ та лексико-граматичних структур. При цьому автори радять носіям німецької літературної мови обов'язково навчитися розуміти загальний зміст мовленнєвого повідомлення на діалекті, інакше, на їх думку, неможливо налагодити плідний контакт з мешканцями країни у будь-якій сфері спілкування, оскільки німецькомовним швейцарцям властиве упереджене ставлення до літературної мови і тому вони уникають її при будь-якій нагоді [3; 4].

Слід зазначити, що подібний підхід призводить до подальшого відмежування швейцарського діалекту від німецької літературної мови, що унеможливує успішну інтеграцію німців у швейцарське німецькомовне середовище. Попри свій професійний та життєвий досвід громадянин Німеччини, який проживає та працює на території Швейцарії, часто залишається в статусі іноземця, уникає зайвих контактів з місцевим населенням, обмежує комунікацію у країні перебування до необхідного мінімуму.

Разом з тим відомо, що серед усіх країн, до яких мігрують мешканці Німеччини у пошуках роботи, Швейцарія посідає перше місце завдяки відносно низькому оподаткуванню, чудовим професійним перспективам та надзвичайно високому рівню життя. Від початку нового тисячоліття кількість німців у Швейцарії збільшилася більш ніж на чверть мільйона переважно за рахунок висококваліфікованих мігрантів: сьогодні кожний десятий лікар, кожний восьмий топ-менеджер та кожний п'ятий професор університету у Швейцарії походить з Німеччини. Наприкінці 2010 року в Швейцарії проживало 279 000 німців. Таким чином, 3,4% населення країни мають німецьке громадянство, а це найбільший показник з часів Другої світової війни [3, с. 6].

Звичайно, що в умовах постійної міграції виникає потреба у швидкому й безболісному інтегруванні у нове суспільство, а це, перш за все, здійснюється за рахунок мовних контактів. Слід зазначити, що, всупереч твердженню окремих дослідників [7; 8], на сучасному етапі в Швейцарії спостерігається не лише поширення сфер використання діалекту, але й одночасно істотне покращення володіння німецькою літературною мовою як на рівні лексики та граматики, так і на рівні орфоепічної норми.

Раніше швейцарці недостатньо практикували використання літературної мови в усному спілкуванні, часто розглядали її як іноземну, оскільки сфера її використання охоплювала середню школу (за винятком уроків

з природознавства, спорту й виробничої практики, де й сьогодні дозволяється діалект), гімназію, вищі навчальні заклади, офіційні переговори в рамках міжнародного співробітництва (хоча й у цьому випадку часто переважала англійська або французька мови). Однак з розвитком електронних засобів масової інформації, активізацією міграційних процесів у Європі та поглибленням міжнародних контактів сфера використання німецької літературної мови значно розширилася й відповідно зросла мовна компетентність майже всіх верств населення Швейцарії незалежно від віку, освіти та професійної діяльності. На відміну від 90-х років минулого століття, сьогодні по відношенню до літературної мови досить рідко вживається термін «Schriftsprache» (лише у довідниках з діалектології), що також свідчить про зростання її соціального престижу.

Крім цього, швейцарці усвідомлюють, що розвиток національної мови неможливий без урахування сучасних тенденцій міжкультурної мовної комунікації, адже діалект не завжди спроможний надати необхідний лінгвістичний матеріал для успішного спілкування між членами суспільства у різних сферах життя і може привести таким чином до відмежування Швейцарії від німецькомовного культурного середовища. Саме тому у Швейцарії широко поширене явище медіальної диглосії, завдяки якому відбувається розподіл функцій між двома формами існування німецької мови та їх взаємне збагачення. Так, для усного мовлення у німецькомовній частині країни використовується діалект, а для письмового – переважно літературна мова (за винятком особистого листування). Однак, на відміну від ситуації із діалектами у Німеччині, швейцарський діалект не варто розглядати як «L-Varietät» («Low Variety»), тобто неформальний варіант реалізації з низькою варіативністю, у порівнянні з «H-Varietät» («High Variety»)¹, високою варіативністю, до якої належить німецька літературна мова, оскільки його функціональна сфера дуже широка, а використання є престижним, адже це повсякденна мова всіх соціальних верств населення – від священика до низько кваліфікованого робітника. Тому швейцарський діалект зазнає постійного розвитку.

У зв'язку з цим, для пояснення лінгвістичної ситуації у Швейцарії доцільно використовувати термін «**Zwischenvarietät**», тобто «середня варіативність» [6, с. 16]. Цей лінгвістичний феномен базується на співіснуванні літературної норми й діалекту та означає їх паралельне використання, що спричиняє певну структурну асиміляцію між ними. Так, у швейцарському варіанті часто спостерігається спрощення окремих граматичних структур, наприклад, для утворення відносних підрядних речень замість відносних займенників «*der*», «*das*», «*die*» у відповідному відмінку використовуються займенник або прислівник «*wo*» (в окремих випадках «*was*», «*wi/wie*»): «*Dä Maa, wo d(u) gsehsch...*» (Der Mann, den du siehst...).

Як і в німецькій літературній мові, у швейцарському діалекті сфера використання родового відмінку значно обмежена, наприклад, замість конструкції «*Fritzes Schatz*» вживається структура у давальному відмінку: «*dä Schatz vom Fritz*». Прийменники «*trotz*» та «*wegen*» комбінуються, як і у південно-німецькому регіоні, з давальним відмінком, а не з родовим. Таким чином, замість структури «*trotz des Gewitters*» виникає конструкція з давальним відмінком «*trotz äm Gewitter*».

Для швейцарського діалекту характерна відсутність розмежування між називним та знахідним відмінками для іменників: «*Dä Hund isch zu mir cho*» (Der Hund kam zu mir) – «*I ha dä Hund gseh*» (Ich habe den Hund gesehen), в той час, як займенники розрізняються за відмінками: «*Är isch zu mir cho*» (Er ist zu mir gekommen) – «*I han än gseh*» (Ich habe ihn gesehen).

Через те, що швейцарський діалект використовується переважно для усного спілкування, в ньому існують практично дві граматичні категорії часу – *Präsens*: «*Ds Hanni list em Grosmueti e Gschicht vor*» (Hanni liest der Großmutter eine Geschichte vor), «*I springe*» (Ich springe) та *Perfekt*: «*Ds Hanni het em Grosmueti e Gschicht vorgläse*» (Hanni hat der Großmutter eine Geschichte vorgelesen), «*I bi gsprunge*» (Ich bin gesprungen). *Plusquamperfekt* використовується надзвичайно рідко і є територіально обмеженим, наприклад, він має місце у бернському регіональному варіанті: «*Das isch denn scho lang passiert gsy*» (Das war schon lange passiert). *Futur* у швейцарському варіанті німецької мови виконує переважно модальну функцію: «*Was wärde Vatter u Mueter derzue säge?*» (Was werden Vater und Mutter dazu sagen?). Часто замість майбутнього часу вживається *Präsens* з відповідним прислівником: «*I gib dir morn än Funk*» (Ich werde dich morgen anrufen). Як правило, наведені вище особливості без проблем сприймаються носіями німецької літературної мови з будь-якого регіону Німеччини, які тимчасово перебувають на території Швейцарії, швидко засвоюються, переносяться на рідну мову та активно вживаються відповідно до ситуації.

До одного з найбільш поширених явищ у сфері *Zwischenvarietät* належить так зване «перемикання кодів» – **Code-Switching**, яке в умовах спілкування між носіями німецької літературної норми та швейцарського діалекту є цілком природним і спостерігається практично у кожному німецькомовному регіоні країни. В даному випадку мова йде про таке змішування німецької літературної мови з швейцарським діалектом, при якому жоден з варіантів реалізації не зазнає будь-яких структурних модифікацій під впливом іншого, на відміну від наведених у лінгвістичній літературі різновидів *Code-Switching* на матеріалі інших мов, коли окрема лексико-граматична конструкція з однієї мови запозичається другою, внаслідок чого виникає практично нова одиниця.

В процесі перемикання кодів, який має місце на території Швейцарії, одна частина висловлювання реалізується, як правило, за допомогою одного варіанту, наприклад, літературної мови, а друга – за допомогою діалекту. Оскільки кожен варіант реалізації в процесі *Code-Switching*, залишається у незмінному вигляді, проблем з розумінням мовленнєвого повідомлення не виникає. *Code-Switching* охоплює як приватну, так і ділову сферу комунікації.

Code-Switching проявляється як включенням у повідомлення окремих слів, так і синтагм та цілих фраз і розповсюджується переважно на усну форму спілкування. Слід розрізняти функціональне (соціолінгвістичне)

¹ Терміни запозичені із праці проф. Claudia Maria Riehl «Sprachkontaktforschung», 2009. – С. 15.

та нефункціональне (психолінгвістичне) перемикавання кодів. Функціональне перемикавання кодів обумовлене екстралінгвістичним контекстом та стратегічними міркуваннями партнерів по комунікації. Застосування Code-Switching може також свідчити про емоційне ставлення одного із співбесідників до теми розмови, його оцінку ситуації: «Hätte er doch **gschwige!**» (Hätte er doch geschwiegen!). При функціональному перемиканні кодів розмова інколи починається однією мовою, а закінчується іншою, що свідчить про прагнення співрозмовників краще пристосуватися один до одного: «D Lade wärden am vieri gschlosse. (Die Geschäfte schließen um vier). **Wir müssen uns also beeilen!**». Нижче наводиться приклад розмови між носієм швейцарського діалекту (бернський регіональний варіант) Руді Майером та носієм німецької літературної мови Вальтером Крамером із застосуванням перемикавання кодів:

MEIER Sali, Walter!
 KRAMER Guten Morgen, Ruedi.
 MEIER Dr Petrus chas nit la, üs mit so nem Souwätter z'strafe (Petrus kanns nicht lassen, uns mit einem solchem Sauwetter zu strafen).
 KRAMER Ja, einen regnerischen Sommer habe ich noch nie erlebt.
 MEIER Der Sommer 1973 ist noch schlimmer gewesen. Die Aare ist über die Ufer getreten und hat die halbe Berner Altstadt unter Wasser gsetzt (gesetzt).
 KRAMER Damals lebte ich noch in Hamburg.
 MEIER Da hast du für einmal Glück gehabt.
 KRAMER Glück? In Hamburg regnet es ständig. Das Wetter wechselt ähnlich oft wie in Schottland.
 MEIER Schottland? Da han i immer scho hi woule (Da wollte ich schon immer hin).
 KRAMER Lebt deine Tochter nicht in Glasgow?
 MEIER So ne Seich (So ein Unsinn). Sie hat einen Schotten geheiratet, aber leben tun sie jetzt in London.
 KRAMER Auch eine schöne Stadt. Hast du sie dort besucht?
 MEIER Ich sollte mal, aber das Essen dort söu u grusig si (soll extrem schlimm sein).
 KRAMER Deine Tochter kennt sicher ein Restaurant, das leckere Rösti serviert.
 MEIER Nit din Ärnscht (Nicht dein Ernst).
 KRAMER Hundert Pro.
 MEIER Aber sind die Flüge nicht wieder hene tüür (sehr teuer)?
 KRAMER Wo denkst du hin! Für hundert Franken kommst du hin und zurück.
 MEIER Dann sollte ich es mir vielleicht schon mal überlegen.
 KRAMER Aber vergiss nicht, den Regenschirm einzupacken.
 MEIER Warum nur hat sie nicht Francesco geheiratet. So ne glatte Cheib (So ein guter Junge). Dann hätte ich sie in der Toskana besuchen können statt in London.

Психолінгвістичне, нефункціональне перемикавання кодів відбувається на рівні внутрішнього (інтерного) процесу мовлення. В цьому випадку спостерігається підсвідомий перехід з одного варіанту реалізації на другий без прямого наміру: «Ganz wie du **meinscht!**» (Ganz wie du meinst!), «Hast du deinen **Uswys** bei dir?» (Hast du deinen Ausweis dabei?). Слід, однак, зазначити, що інколи буває досить важко відмежувати нефункціональне переключення кодів від функціонального, оскільки не завжди уявляється можливим відслідкувати наявність чи відсутність комунікативного наміру учасника розмови.

Перемикавання кодів, при якому виникають нові запозичення з кодифікованої німецької мови чи з швейцарського діалекту, стосуються переважно звукового та просодичного оформлення мовленнєвого повідомлення. Так під впливом швейцарського діалекту у носіїв літературної мови спостерігається уповільнення темпу мовлення, зростання кількості речень з інтерогативною мелодикою, ослаблення артикуляційної напруженості при реалізації зімкнено-вибухових приголосних фонем [p], [t], інколи реалізація консонанта [k] як щільного [x]: «**Chind**» замість «**Kind**», вокалізація сонанта [l]: «**Müuch**» замість «**Milch**», зміна тембрального окрасу голосного [a:] до [o:]: «**jö**» замість «**ja**», та в окремих випадках нейтралізація протиставлення «довгий закритий голосний» – «короткий відкритий голосний». Але слід зазначити, що ці фонетичні зміни тривають лише протягом контакту носіїв німецької літературної мови зі швейцарцями і швидко зникають при його обмеженні.

З свого боку, носії швейцарського діалекту запозичують з розмовного варіанту сучасної літературної мови елізію приголосних фонем: «**Gedächnis**» замість «**Gedächtnis**», «**Wachmeischer**» замість «**Wachtmeister**» та прогресивну асиміляцію приголосних за способом й місцем утворення: «**wemir**» замість «**wen mir**», «**gimer**» замість «**gib mer**», «**grapmir**» замість «**grad mir**». Характерно, що фоностилістичні звукові модифікації, які запозичуються з літературної мови, стають більш частотними та носять тривалий характер. Ймовірно, в даному випадку має місце загальномовна тенденція до спрощення артикуляції.

Таким чином, за умов тривалого контакту між носіями кодифікованої норми та швейцарського діалекту відбувається зближення та взаємопроникнення лексичних, граматичних та фонетичних структур обох форм існування німецької мови. Значне місце в процесі взаємодії між літературною мовою та діалектом посідає явище перемикавання кодів – Code-Switching.

Література:

1. Bechert J., Wildgen W. Einführung in die Sprachkontaktforschung / Johannes Bechert, Wolfgang Wildgen. – Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1991. – 178 s.
2. Clyne M. Dynamics of Language Contact. English and Immigrant Languages / Michael Clyne. – Cambridge : Cambridge University Press, 2003. – 300 p.

3. Eilinger-Fitze N. Oh, dieses Schweizerdeutsch! / Nicole Eilinger-Fitze. – Welter : Conrad Stein Verlag GmbH, 2014. – 70 s.
4. Feuz B. Bärndütsch. Ein Lehrgang für Ausländer und Nicht-Deutschschweizer / Barbara Feuz. – Muri bei Bern : Cosmos Verlag, 1995. – 76 s.
5. Myers-Scotton C. Contact Linguistics. Bilingual Encounters and Grammatical Outcomes / Carol Myers-Scotton. – Oxford/New York : Oxford University Press, 2002. – 360 p.
6. Riehl C. M. Sprachkontaktforschung. Eine Einführung / Claudia Maria Riehl. – 2., überarbeitete Auflage. – Tübingen : Gunter Narr Verlag, 2009. – 234 s.
7. Schenker W. Das Verhältnis des Deutschschweizers zum Hochdeutschen / Walter Schenker. – Zürich: Schweizer Monatshefte, 1971. – Band 51, № 12. – Режим доступу до журн. : <http://dx.doi.org/10.5169/seals-162676>.
8. Wyler A. Dialekt und Hochsprache in der deutschsprachigen Schweiz. / Alfred Wyler. – 3. Auflage. – Zürich : Pro Helvetia, 1989. – 45 s.